

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 2. – 2023. – С. 66–81
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 2. – 2023. – pp. 66–81
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2023.58.66-81>
hj.chnu.edu.ua

УДК 376:(477.83/86)«1909/1914»

© Андрій Королько* (Івано-Франківськ)

**УКРАЇНСЬКА ПРИВАТНА ГІМНАЗІЯ РУСЬКОГО (УКРАЇНСЬКОГО)
ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА У М. ГОРОДЕНКА (1909–1914):
СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

У статті проаналізована діяльність української приватної гімназії Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка (1909–1914). Звернуто увагу на передумови появи навчального закладу. Охарактеризовано основні ділянки навчально-виховної роботи та матеріально-технічного забезпечення гімназії. У навчальному закладі успішно функціонували бібліотека, природничий, фізичний, географічний кабінети, столярська майстерня, учнівський оркестр, музей, шкільна крамниця та книгарня. Особлива увага зверталася на фізичне виховання учнівської молоді, школярі виконували гімнастичні вправи та здійснювали позаміські прогулянки.

Ключові слова: гімназія, Руське (Українське) педагогічне товариство, «Просвіта», підготовчий курс, вступний іспит, шкільна крайова рада, шкільне свідоцтво, навчальний кабінет.

Andrii Korolko (Ivano-Frankivsk)

**UKRAINIAN PRIVATE GYMNASIUM OF THE UKRAINIAN
PEDAGOGICAL SOCIETY IN THE TOWN OF HORODENKA (1909–1914):
ESTABLISHMENT AND PRACTICAL ACTIVITIES**

Abstract. The article analyzes the activities of the Ukrainian private gymnasium of the Ukrainian Pedagogical Society in the town of Horodenka (1909–1914). The establishment of this educational institution was determined by the need to increase the number of Ukrainians who obtain secondary education, and the remoteness of the region for children to obtain it. The gymnasium was private, as Ukrainians did not always manage to get the authorities to open public educational institutions. Similar Ukrainian private gymnasiums in Eastern Galicia functioned in the cities of Kopychyntsi, Rohatyn and Yavoriv.

During the short period of time of its existence on the eve of the First World War, the educational institution changed its location three times. At first, students were educated in the suburb of Kotikyvka in the building of the «Prosvita» society, then in the premises of the «People's House» («Narodnyi Dim») in the town of Horodenka, from 1911, students studied in the newly built town school. The recruitment of children to the gymnasium took place every year at the end of the summer through entrance exams, which were preceded by preparatory courses. Ukrainian public associations of the region and caring people provided financial assistance for the maintenance of the educational institution. In 1911, the gymnasium received the right of officialdom, that is, the state recognized student certificates. The material and technical condition of the educational facilities of the institution improved every year. The library, science, physics, geography and other offices, as well as the carpenter's workshop functioned successfully. The gymnasium even had its own student orchestra. Special attention was paid to the physical education of schoolchildren, students performed gymnastic exercises and went on out-of-town walks. The management of the gymnasium introduced a school savings bank, operated a store and a bookstore. A small museum operated in the educational institution.

* к.і.н., доцент кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

orcid.org/0000-0001-7435-5806

e-mail: andrii.korolko@pnu.edu.ua

The gymnasium had great authority among the educational institutions of Eastern Galicia. The gymnasium was attended by students not only from the Horodenka region, but also from the Kolomyia, Snyatyn, Pechenizhyn, Tovmach, Buchach, Zalishchyky and even distant Lviv, Berezhany and Zboriv counties.

Keywords: *gymnasium, Ukrainian Pedagogical Society, «Prosvita», preparatory course, entrance exam, regional school board, school certificate, office.*

Ситуація в гімназійній освіті Східної Галичини характеризувалася недостатністю українського елементу. Тогочасна українська газетна періодика краю наголошувала на необхідності здобуття середньої освіти як основи формування національної еліти, що повинна зайняти відповідні місця в різних царинах суспільного життя і, в результаті, зможе фахово представляти і відстоювати інтереси власного народу¹.

Велася роз'яснювальна робота щодо необхідності збільшення кількості українців, які здобувають середню освіту. Складність полягала у тому, що переважна частина українського населення Східної Галичини проживала у селах, організація народного шкільництва в яких часто обмежувалася однорічним навчанням. У результаті, недостатність здобутих знань не дозволяла обдарованим дітям вступати у середні школи. Щоб зарадити ситуації, українська громадськість краю закликала Руське (Українське) педагогічне товариство і товариство «Просвіта» сприяти заснуванню підготовчих курсів. Окрім того, пропонувалося спростити і впорядкувати вступні кампанії, під час проведення яких, за даними статистики, більший відсоток відсіяних стосувався українських школярів. Також пропонувалося удосконалити програму навчання з української мови як одного з важливих чинників національного виховання і домагатися заснування окремих (не утравкістичних) українських середніх навчальних закладів².

Якщо не вдавалося домогтися від влади відкриття державної гімназії, то українці засновували приватні гімназії. Зокрема, така гімназія у 1909 р. поряд з подібними гімназіями, які функціонували у Східній Галичині у м. Копичинці, м. Рогатині і м. Яворів, була відкрита у м. Городенка³.

Метою статті є комплексне дослідження діяльності української приватної гімназії Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка в 1909–1914 рр. Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань: охарактеризувати передумови появи навчального закладу; висвітлити основні ділянки навчально-виховної роботи та показати складові матеріально-технічного забезпечення гімназії; простежити участь навчального закладу у розвитку громадського життя краю.

Чимало інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з центрального українського періодичного видання Східної Галичини – часопису «Діло». Тут міститься цінна інформація про стан української гімназійної освіти на території краю, описано передумови та перші кроки діяльності Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є звіт дирекції української приватної гімназії Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка, які зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. Тут зосереджений цікавий матеріал про хроніку життя гімназії, детально показано різноманітні ділянки навчально-виховної роботи та матеріально-технічного забезпечення освітнього закладу⁴. Доповнюють першоджерельний матеріал спогади випускника цієї гімназії Омеляна Шкляра⁵.

Вивчення української гімназійної освіти Східної Галичини в кінці XIX – на початку XX ст. перебувало у полі зору І. Курляк⁶, В. Стинської⁷, С. Гелея⁸ та інших дослідників, проте особібно не зверталася увага на діяльність української приватної гімназії Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка. Проте в українській діаспорі вийшла невелика розвідка Михайла Марунчака про перші роки діяльності цього навчального закладу на Покутті⁹. Змістовно цікавими є публікації М. Кочержук¹⁰, Б. Ступарика¹¹, С. Гелея і А. Прокопа¹² про діяльність подібних українських гімназій у м. Коломиї, м. Станиславові та м. Рогатині у досліджуваній період.

У 1909/1910 н. р. потреби середнього шкільництва забезпечували 54 державні гімназії, 13 реальних шкіл, 13 приватних гімназій з правами публічних шкіл, у яких навчалися 35 930 учнів, зокрема понад 7 тис. українців¹³.

Поява української приватної гімназії в м. Городенка була зумовлена віддаленістю у здобутті школярами середньої освіти. На той час найближчі навчальні заклади такого типу розташовувалися у доволі віддалених м. Коломиї та м. Кіцмані. Враховуючи невідрадні матеріальні становища передусім українських селян Городенківщини, таку освіту могли здобути тільки діти з найбагатших родин краю¹⁴.

Заснуванню української приватної гімназії в м. Городенка передувала кропітка організаційна робота з боку філії Руського (Українського) педагогічного товариства (РПТ). На нараді філії РПТ 25 лютого 1909 р., скликаній у м. Городенка за сприяння Теофіла Окуневського, було заявлено про потребу заснування української гімназії. З цієї метою зібрано перші кошти у сумі понад 157 корон. 15 травня відбулася розширена нарада ініціативного комітету у справі відкриття навчального закладу. Її натхненником був Петро Мороз, який поєднував членство в РПТ зі своєю практичною працею у банківській сфері та збору коштів на заснування гімназії¹⁵.

На заклик керівництва філії на перших її загальних зборах 6 червня 1909 р. зібралася місцева інтелігенція та значна частина свідомих селян. Зібрання відкрив Іван Ціпановський, вів засідання Омелян Білинкевич. Обрано керівний склад філії товариства: Євстахій Дорожинський (голова), Филип Булик (заступник голови), Максим Козанкевич (секретар), Ганна Березицька (скарбник), Омелян Білинкевич (голова ревізійної комісії), Святослава Попович і Володимир Чировський (заступники голови ревізійної комісії), Емілія Шухевич, Теофіл Окуневський і о. Микола Котлярчук (усі – члени контрольної комісії). Після виступу Петра Мороза про важливість творення української національної школи прийнято одностайне рішення розпочати ведення документації у справі заснування української приватної гімназії. Загальні збори філії РПТ закликали її керівництво створити комітет із заснування гімназії. Прийнято рішення якнайшвидше скликати повітове віче родичів та опікунів, котрі «повинні би сказати свою опінію що-до заміреного філією заложення гімназії»¹⁶.

Виконуючи заклик загальних зборів філії товариства, її відділ того ж дня на першому засіданні прийняв рішення, щоб з початком нового навчального 1909/10 року заснувати «Приватне научне заведення гімназійного» на зразок української приватної гімназії у м. Яворів на Львівщині. Обраний «осібний» комітет, який би займався справою заснування української гімназії у м. Городенка. До нього ввійшли члени філії РПТ Іван Ціпановський, о. Андрій Стрільчик, Петро Мороз, Остап Копцюх, Осип Тарантюк, Клим Гвоздецький та Федір Вережак. На комітет було поставлено завдання кооптувати нових членів та організувати повітове «віче родичів»¹⁷.

Уже через тиждень, 13 червня 1909 р., за сприяння комітету філії РПТ у «Народному домі» відбулося «віче родичів» за участю 600 міщан та селян з довколишніх сіл, на якому було поставлено завдання запровадження у місті гімназійних курсів. Віче відкрив голова філії Є. Дорожинський, після чого виголосили реферати П. Мороз про важливість народного виховання та О. Копцюх про фінансову складову утримання гімназійних курсів. У своєму виступі Остап Копцюх наголосив: «Ми постановили заложити тут, в осередку одного з поміж найбільших повітів Галичини, власними силами і власним коштом огнище культури і просвіти, що має розливати на цілий наш повіт благодатне світло науки. І в надії, зрозумієте незвичайну вагу сеї школи для Вас і для Ваших дітей та не пожалуйте ніяких жертв, щоби запевнити сій школі конечне утримане рішили ся ми приступити до її заложення»¹⁸. Промовець запевнив усіх на зібранні, що заснована гімназія буде відкритою для всіх жителів Городенківського повіту, незважаючи на їх народність та віросповідання. Мова викладання у навчальному закладі – українська¹⁹.

На вічі прийняті такі підсумкові ухвали: закликати послів Державної Ради і Галицького крайового сейму Т. Окуневського і А. Теодоровича, обраних від Городенківщини, зайнятися питанням заснування руської (української) державної гімназії у місті; заборонити функціонування двотипних народних шкіл; відхилити крайовий закон, за яким гімназію можна відкрити лише за згодою Галицького сейму²⁰.

15 липня 1909 р. (за іншими даними 18 липня 1909 р.²¹) за сприяння філії РПТ розпочали свою роботу безкоштовні підготовчі курси для потенційних школярів української гімназії²². Записалося 55 дітей (через місяць, на середину серпня, на курсах перебувала 61 дитина, з них 16 єврейської національності, 30 були з м. Городенка, а інші з довколишніх сіл²³). Вели курси учитель з м. Городенка М. Козанкевич, студент третього курсу правничого факультету А. Богусевич і студент восьмого гімназійного класу з м. Коломиї Докторук. Його організатори плекали надію, що через курси у новостворену гімназію вступлять щонайменше 45 школярів. Ще 15 учнів вступлять до навчального закладу через пройдені подібні підготовчі курси у м. Коломию. Передбачалося також з відкриттям української приватної гімназії 1 вересня 1909 р. створення окремого приватного курсу для дівчат у першому гімназійному класі, де мало б навчатися щонайменше 20 вихованок. Станом на середину липня до цього класу записалося 10 дівчат з приміського села Серафінці²⁴.

Записи на навчання до гімназії були заплановані на 28, 29 і 30 серпня, а урочисте відкриття – 1 вересня 1909 р. Задля популяризації навчального закладу філією РПТ по селах краю

організовувалися просвітньо-економічні віча. У липні та першій половині серпня 1909 р. такі народні зібрання відбулися у с. Чернятин (11 липня 1909 р. за участю 200 осіб²⁵), с. Стрільче, с. Глушків, с. Поточище, с. Рашків, на яких реферували члени філії товариства Євстахій Дорожинський, Адам Богусевич, Іван Ціпановський та Остап Копцюх. У другій половині серпня просвітньо-економічні віча планували провести у с. Серафінці і с. Городниця. Невідомий дописувач часопису «Діло», прізвище якого ховається під латиномовним псевдонімом *Vigilans* (Пильний. – А. К.), із захопленням резюмував: «Запримітити належить, що всюди, де лиш були віча, народ виказав незвичайне розуміння ваги засновання руської гімназії, чого доказом є поважне і постійно зростаюче число членів Тов. педагогічного у нашій повіті»²⁶. У серпні в м. Городенці українська молодь під орудою Романкова і Яківчика, збираючи кошти на гімназію, влаштувала для жителів міста дві аматорські вистави²⁷.

Представники місцевої польської національної спільноти, дізнавшись про наміри українців заснувати приватну гімназію та побоюючись про свій «*stan posiadania*», 8 серпня 1909 р. скликали у міському будинку польського «Сокола» віче щодо заснування польської гімназії. У майже спорожнілій залі промовці на чолі з Адольфом Ценським просили присутніх українців хоча б заснувати утраквістичну (двомовну) гімназію, бо, мовляв, «лише в той спосіб зможуть “*bracia Rusini*” скористати з великих скарбів польської культури». У відповідь член філії РПТ Іван Ціпановський зазначив, що з огляду на чисельність, потреби і заходи українців гімназія у м. Городенка повинна бути українською та жодним чином не може бути утраквістичним навчальним закладом²⁸. Тому представники української громади відмовилися брати участь у відкритті польської чи утраквістичної гімназії у м. Городенка. Все ж поляки з початком нового навчального року у вересні 1909 р. відкрили свою гімназію. У ній навчалося 45 школярів, з яких 12 поляків, 32 євреї і один українець²⁹.

Новозбудоване приміщення будинку читальні «Просвіта» для української приватної гімназії люб'язно надали просвітяни Котиківки, найбільшого передмістя м. Городенки³⁰. Його відкриттю перешкоджала місцева влада на чолі з бурмістром Рошкою. У 1908 р. частина котиківчан навіть отримала кілька діб громадського арешту тільки за те, що без погодження бурмістра міста накривали дах будинку, не маючи відповідної для цього робочої документації. Лише через втручання депутата Державної Ради Теофіла Окуневського, який вніс відповідну інтерпеляцію у стіни австрійського парламенту, вдалося вирішити цю нагальну справу на користь української громади у боротьбі з «тутешньою польською мафією»³¹.

Посвячення гімназійного будинку відбулося 29 серпня 1909 р.³² Після великого богослужіння, яке відправили у місцевій церкві три священники, багатотисячна громада людей рушила до передмістя Котиківка. Урочистий похід очолили близько двох десятків священників під орудою о. Миколи Котлярчука та січовики, які несли братські й церковні хоругви. На відкритті будинку промовляли о. М. Котлярчук та просвітянин Ф. Вережак. Увечері на честь цієї події у «Народному домі» драматичний гурток товариства «Руська Бесіда» поставив виставу «Верховинці», після чого відбулася «весела забава з танцями, що потривала до білого дня»³³.

30–31 серпня 1909 р. для 49 учнів тривали вступні іспити. Їх приймали директор гімназії Корнило Полянський та вчителі Іван Бойко і Микола Вацик. За його результатами на навчання прийнято 37 школярів (29 українців і 8 євреїв)³⁴.

Урочисте відкриття навчального року відбулося 1 вересня. Після вранішнього богослужіння у парафіяльній церкві, в якій взяли участь учні, вчителі та члени гімназійного комітету філії РПТ, на відкритті навчального закладу виступили Іван Ціпановський, Теофіл Окуневський, Корнило Полянський і о. Микола Котлярчук³⁵. На блакитному полі фасаду будинку виднівся золотистого кольору напис «Руська гімназія». Автор розлогого допису у часописі «Діло» про відкриття української приватної гімназії К. Обзнакомлений тішився цій урочистій події так: «Здорове зерно, кинене на плодючу почву горячих сердець місцевих і доохресних патріотів не пропало даром – але покільчило ся і зійшло на добро рідного краю. Ось Городенщина вже має свою приватну українську гімназію»³⁶.

Першими педагогами гімназії були К. Полянський (директор), І. Бойко, о. М. Котлярчук, М. Вацик, М. Дрешлер, П. Шепарович³⁷.

Звернемо увагу на літопис першого року навчання української приватної гімназії в м. Городенка. 3 вересня 1909 р. у навчальному закладі розпочалася «правильна наука». 9 вересня школярі взяли участь у поминальному богослужінні за упокій душі покійної цесарівни Єлизавети, а 4 жовтня увесь колектив гімназії відсвяткував «торжественну» літургію з нагоди іменин монарха Франца Йосифа. 30 вересня 1909 р. головний осередок шкільної крайової ради у м. Львові відповідним рескриптом прийняв до відома заснування і відкриття приватної української гімназії в м. Городенка³⁸.

Перші тижні навчання дітей в українській приватній гімназії засвідчили про нестачу коштів на її утримання. Член філії РПТ Іван Ціпановський бідкався, що утримання навчального закладу становить аж 6 780 корон. Натомість за навчання батьки школярів оплатили лише 1 тис. корон та з добровільних пожертв отримали 2 тис. корон. Відповідно, не вистачало понад 3,5 тис. корон. А для 30 осіб місцевої української інтелігенції ця сума виявилася занадто великою, бо «стогне під тягарем податків не лише державних, краєвих, громадських, шкільних і т. д., але ще й приватних, добровільних». Тому члени філії РПТ зверталися по допомогу до усіх небайдужих краян Городенківщини, загалом Галичини і сусідньої Буковини³⁹. Також було підготовлено спеціальне звернення до жителів Городенківщини, передусім до селянства, з проханням збирати пожертви від кожної родини по 5–10 сот. на утримання української приватної гімназії: «Все, що дасте, дасте не для панських дітей, а для своїх хлопських дітей, котрих є в руській гімназії 37». Члени філії РПТ пропонували створити у кожному селі Городенківського повіту гімназійний комітет з трьох членів, який мав би збирати ці пожертви та передавати у «Повітове товариство кредитове» в м. Городенка. Також при кожній нагоді, на хрестинах, весіллях, храмах і забавах, на сходинах членів читалень «Просвіти» чи громадських урядів населених пунктів краю, необхідно збирати ці пожертви. Доречно після кожної аматорської вистави, концерту чи відчиту усі отримані кошти передавати на гімназію: «Братя Селяни! Спішіть усі, старі й молоді, жінки й дівчата, хлопці й діти; принесіть по кілька сотиків на гімназію, а сим способом причинитесь до піднесення й удержання нашої інституції. Причиніть ся всі своїми лептами до гарного виховання нашої талановитої молодіжи!»⁴⁰

В українській газетній періодиці Східної Галичини поміщали інформацію про жертводавців, які пересилали кошти на утримання української приватної гімназії в м. Городенка. Так, у газеті «Діло» за 8 лютого 1910 р. надруковано повідомлення, що через жителя с. Буркут Косівського повіту Юл. Вариводи шість його односельців передали 35 корон для розвитку навчального закладу⁴¹. Доволі величезний список жертводавців, як товариств, так і окремих осіб, у цій газеті був опублікований у квітні 1910 р. Серед них виокремимо: Товариство руських жінок і «Руська Бесіда» в м. Городенка (20 корон з проведених андріївських вечорниць), «Спілка ощадності і позичок» у м. Городенка (50 корон), Крайовий Союз кредитовий у м. Львові (100 корон), Повітове товариство кредитове у м. Городенка (216 корон), «Народна каса» у м. Косів (10 корон), «Лемківський Банк» у м. Новий Санч (20 корон), товариство «Своя поміч» у м. Миколаїв (10 корон), читальня «Просвіти» у Котиківці (5 корон з проведеної коляди), селяни с. Серафінці (близько 40 корон), селяни с. Глушків (11 корон з аматорського представлення), учні-гімназисти (76 корон з проведеної коляди), студенти з м. Чернівці (10 корон), О. Шухевичівна (80 корон), о. Іван Порайко з м. Станиславів (52 корони), Марунчак з м. Відень (20 корон), Й. Абрисовський з м. Косів (10 корон) тощо. Як бачимо, географія товариств і осіб-жертводавців виявилася розмаїтою. Загалом їх налічувалося близько ста⁴². Подібне повідомлення було опубліковане у часописі «Діло» у листопаді 1910 р.⁴³

З 12 до 23 жовтня і від 26 жовтня до 3 листопада навчальний процес у гімназії тимчасово був припинений у зв'язку з поширенням інфекційної хвороби червінки.

Протягом 20–22 січня 1910 р. здійснювалася перевірка навчального закладу членом товариства «Учительська громада» у м. Львові, професором коломийської гімназії П. Мостовичем. 16 травня з нагоди відзначення річниці скасування панщини у Галичині для школярів оголошено вихідний день. 23–25 червня учні городенківського навчального закладу здавали вступний іспит до другого класу гімназії з українською мовою викладання у м. Коломиї⁴⁴.

Підбиваючи попередні підсумки першого року роботи навчального закладу і відзначаючи його складний матеріальний стан, гімназійний комітет філії РПТ виявив такі його недоліки: перешкоди з боку місцевої влади; підтримка новоствореної польської гімназії крайовою шкільною радою; слабкість зусиль української інтелігенції у підтримці навчального закладу; ворожість та байдужість місцевого українського священництва та міщанства в організації національної освітньої справи. Член гімназійного комітету філії РПТ з цього приводу резюмував: «При сім стані річий легко зрозуміти, що прим. вечорниці в честь Шевченка, від давних часів занехані в Городенці, згромадили на сали окрім місцевої інтелігенції лише жменю міщан та селян та принесли дефіцит замість сподіваного зиску, призначеного на гімназію»⁴⁵.

30 червня 1910 р. закінчився навчальний рік. Після урочистого богослужіння у місцевій церкві учням були роздані шкільні свідоцтва. Протягом 1909/10 навчального року школярі тричі приймали святу сповідь і причастя. Після закінчення навчання були відкриті вакаційні підготовчі курси, на які ходили 27 учнів⁴⁶.

В організації роботи української приватної гімназії надавала допомогу філія «Просвіти» у м. Городенка. Так, напередодні нового 1910/11 навчального року керівництво філії мало можливість прийняти до селянської бурси 14 школярів. Першість надавалася тим дітям, які навчалися в українській приватній гімназії⁴⁷.

Другий 1910/11 навчальний рік української приватної гімназії розпочався у приміщенні «Народного дому», бо будинок читальні «Просвіта» передмістя Котиківки не міг прилаштувати одночасно два учнівські класи⁴⁸. Вступні іспити для школярів першого класу відбулися 1 вересня 1910 р. Навчальний рік розпочався 5 вересня. Традиційно, 9 вересня за участі школярів відправлено поминальне богослужіння за упокій душі цесарівни Єлизавети, 22 вересня учні приступили до святої сповіді, а наступного дня – до святого причастя. 4 жовтня вихованці гімназії взяли участь в урочистому богослужінні з нагоди іменин цесаря Франца Йосифа, а 19 листопада у день св. Єлизавети помолилися у церкві за упокій дружини правителя Австро-Угорської монархії⁴⁹.

20 жовтня 1910 р. українська приватна гімназія змінила локацію свого перебування, винайнявши будинок на вул. Залізницькій (Залізничній). 20–22 грудня візитацію (перевірку) навчального закладу здійснив професор II гімназії у м. Чернівці Іван Прийма, який через два місяці, з 1 березня 1911 р., обійняв посаду директора української приватної гімназії в м. Городенка. 17–18 квітня школярі вдруге у навчальному році, напередодні Великодніх свят, приступили до святої сповіді і причастя. 16–17 травня перевірку гімназії здійснював інспектор шкільної крайової ради І. Копач⁵⁰.

Улітку 1911 р. в гімназії продовжувало вирувати життя. 28 червня учні взяли участь в поминальному богослужінні з нагоди вшанування пам'яті цесаря Фердинанда. 5 липня школярі втретє у навчальному році приступили до святої сповіді, а 6 липня – до святого причастя, після чого їм були роздані шкільні свідоцтва про закінчення навчального року⁵¹.

Уже через чотири дні, 10 липня 1911 р. розпочав роботу черговий вакаційний підготовчий курс, на який прибуло 36 учнів, які виявили бажання здобувати знання у навчальному закладі. 15 липня українська приватна гімназія знову повернулася до «Народного дому». 20 липня дирекція середньої школи отримала рескрипт від головного управління Міністерства віросповідань і просвіти від 22 червня 1911 р., за яким навчальному закладу було надано статус приватної гімназії і підтверджено їй «право прилюдности для I і II класи за шк. р. 1910/11», тобто учнівські атестати про завершення навчання визнавалися державою⁵².

У 1911 р. розпочалося спорудження нового будинку української приватної гімназії на вулиці Тараса Шевченка⁵³. 9 липня у м. Городенка під час урочистого святкування за участі місцевих хорових колективів і з м. Чернівці був встановлений та освячений камінь під будівництво приміщення середньої школи⁵⁴. Справу будівництва контролював спеціально створений комітет, до якого ввійшли І. Ціпановський, Т. Окуневський, о. М. Котлярчук, І. Раствецький та І. Прийма. Земельна ділянка під спорудження навчального закладу коштувала 5 тисяч корон, а саме будівництво нового будинку, яке тривало один рік, обійшлося у близько 50 тисяч корон⁵⁵.

Третій 1911/12 навчальний рік розпочався 30–31 серпня 1911 р. із запису до гімназії учнів I, II і III класів. Вступні іспити до першого класу відбулися 1 вересня. Шкільний рік розпочався 5 вересня з урочистого богослужіння у місцевій церкві. 29 і 30 вересня школярі приступили до першої у навчальному році святої сповіді і святого причастя⁵⁶.

20 жовтня навчання продовжилося у новозбудованому будинку гімназії, який розташовувався на «першорядній улиці». Він складався з шести просторих класів і двох «канцелярій» (конференційного залу і приймальні директора). У найближчому часі планувалося спорудження другого поверху навчального закладу. Біля будинку було просторе подвір'я і ріс сливовий сад⁵⁷.

6 листопада школярі взяли участь у поминальному богослужінні за упокій душі члена Руської трійці Маркіяна Шашкевича (1811–1843), а 18 листопада – цесарівни Єлизавети. 26 грудня учні взяли участь у святковому ранку з нагоди сторіччя від дня народження Маркіяна Шашкевича⁵⁸.

15 лютого 1912 р. директором гімназії став Антін Крушельницький⁵⁹. 29–30 березня учні вдруге у навчальному році напередодні Великодніх свят приступили до святої сповіді і причастя. 11 квітня відкрито підготовчий курс для двох відділів гімназії. 30 квітня і 1 травня перевірку навчального закладу здійснював директор гімназії з українською мовою викладання у м. Тернополі Омелян Савицький. 16 травня в день великого церковно-релігійного свята Вознесіння Господнього вчителі та учні гімназії організували і провели святковий ранок з нагоди річниці скасування панщини у Галичині. Урочистий захід розпочався з привітальної промови директора Антіна Крушельницького. Вчителі: Петро Мороз – виступив з рефератом «Про панщину», а Михайло Слобода – декламував поему Івана Франка «Панські жарти». Учні школи заспівали низку патріотичних пісень⁶⁰.

На початку літа, 8 червня 1912 р., гімназисти разом з учителями організували «прогульку» (прогулянку) до с. Семаківці над р. Дністер. 25 червня учні втретє у навчальному році приступили до святої сповіді, а 26 червня – до святого причастя. 27–28 червня відбулися вступні іспити до I класу, а 29 червня завершено шкільний рік та роздано вихованцям гімназії учнівські свідоцтва⁶¹.

Восени 1912 р. дирекція української приватної гімназії висловила щиру подяку послу Державної Ради Теофілу Окуневському і студенту гірничої академії Антіну Кубійовичу за подаровані книги у бібліотеку навчального закладу, а Івану Ціпановському – за рами до образів (ікон)⁶².

У 1912/13 навчальному році в українській приватній гімназії навчалися 47 школярів з м. Городенка, 44 з с. Серафінці, 14 з с. Чернятин, 11 з с. Тишківці, по 7 із с. Стрільче і с. Глушків, 5 із с. Вікно, з інших населених пунктів Городенківщини перебували у середній школі від одного до чотирьох учнів. Директор гімназії Антін Крушельницький стверджував, що така кількість дітей у навчальному закладі є доволі малою. Так, господарі приміського села Ясенів дали на навчання тільки одну дитину, яка ще й перебувала на безкоштовному утриманні, а це, на думку педагога, одне з найбагатших сіл краю⁶³.

У 1912/13 навчальному році педагогами української приватної гімназії були: Антін Крушельницький (директор школи, викладав українську мову), Петро Годованець (математика і природа), Михайло Задорожний (латинська і грецька мови, каліграфія), Андрій Клюк (історія України та географія), Василь Косташук (українська і латинська мови та математика), Яків Кульчицький (українська і латинська мови, історія України та гімнастика), Осип Лебішак (німецька, грецька і польська мови), Михайло Навроцький (німецька і польська мови, історія України, гімнастика та каліграфія), о. Володимир Федів (греко-католицький священник у с. Глушків, катехит гімназії, викладав релігію). Підготовчі курси вели вчителі Лука Семків (українська і німецька мови) і о. Володимир Федів (релігія). Функції «помічного» учителя виконував Станіслав Стедронський (викладав рисунок і спів). Учителями «надобовязкових предметів» були Іван Барановський («учив столярки»), Вольф Клясмер (музика), Щасний Кржижановський (французька мова), Лука Семків (спів). Шкільним лікарем був Іван Ціпановський, а сторожем гімназії – Іван Тучак⁶⁴.

Протягом навчального року звільнилися з гімназії о. Микола Котлярчук (викладав релігію, причина звільнення на початку жовтня 1912 р. – завантаженість праці у місцевій парафії; на його місце прийшов греко-католицький парох із с. Глушків о. Володимир Федів), Петро Мороз (за вказівкою Крайового шкільного союзу переїхав працювати до приватної української гімназії у м. Збараж на Тернопільщині), Франц Богосевич (на його місце прибув Станіслав Стедронський), Михайло Слобода (дирекція закладу звільнила 1 жовтня 1912 р., оскільки навчався в університеті), Осип Лебішак (наприкінці грудня 1912 р. переїхав працювати заступником учителя до гімназії з українською мовою викладання у м. Станіславів), Андрій Клюк (у лютому 1913 р. переїхав працювати заступником учителя до гімназії у м. Кам'янка Струмилова). З початком 1912/13 навчального року на роботу прийняли Михайла Задорожного, Андрія Клюка, Василя Косташука і Михайла Навроцького⁶⁵.

У навчальному закладі функціонували три кабінети: природничий, «фізикальний» і географічний. Першими двома завідував Петро Годованець, а третім – Андрій Клюк. Природничий кабінет був поділений на три відділи: зоологічний, ботанічний і мінералогічний⁶⁶.

Географічний кабінет поділявся на дві групи карт: «Географічні мапи і образи» та «Історичні мапи і образи». Перша група «Географічні мапи і образи» поповнилася п'ятьма новими експонатами. Для другої групи долучили десять нових історичних карт: «Європа до 350 року від народження Христа», «Європа на початку VI ст.», «Європа за Карла Великого», «Європа у другій половині X ст.», «Європа у період хрестових походів», «Європа наприкінці XIV ст.», «Європа у період Реформації», «Європа під час Тридцятилітньої війни», «Європа у XVIII ст. (1700–1789)», «Європа за Наполеона (1789–1815)». Загалом географічний кабінет наприкінці 1912/13 навчального року налічував 19 мап (карт), 52 образи, два глобуси, два атласи і один скіоптікон (магічний ліхтар, який належав до різновиду апаратів «латерної магіки» і служив для проектування зображення; працював за принципом оптичних ілюзій і був поширений особливо в побуті у XIX – на початку XX ст. Винахід й удосконалення магічного ліхтаря стали значущим етапом в історії розвитку кінематографічної проекційної техніки. – А. К.)⁶⁷.

Бібліотека у навчальному закладі осібно функціонувала для учнів і для вчителів. Книгозбірня для учнів поділялася на три відділи: український (відав Василь Косташук; закуплено близько 150 книг), німецький (Осип Лебішак; 27 книг) і польський (Михайло Навроцький; близько 20 книг). Школярі могли ознайомитися з новою україномовною художньою літературою як вітчизняних

письменників (Л. Глібов, О. Бодянский, І. Нечуй-Левицький, П. Мирний, М. Коцюбинський, М. Костомаров, М. Старицький, М. Шашкевич, І. Франко, Ф. Заревич, В. Стефаник, А. Чайковський, Б. Грінченко, В. Винниченко, Б. Лепкий та ін.), так і світових класиків (Ж. Верн, Ч. Діккенс, Д. Свіфт, М. Горький, Й. Гете, О. Твіст, брати Грімм, Л. Толстой, Гомер, А. Солтан та ін.). Закуплена нова література для учительської бібліотеки (відав Михайло Навроцький) переважно була навчально-методичною, налічувала понад сто позицій примірників і пропорційно була україномовною, німецькомовною і польськомовною. Для бібліотеки закуповувалися ноти для співу, часописи і збірники («Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка», «Наша школа», «Здоров'є», «Світло», «Студії з поля суспільних наук і статистики», «Етнографічний збірник НТШ»), кілька німецькомовних журналів⁶⁸.

Педагогічний колектив гімназії особливу увагу звертав на фізичне виховання учнівської молоді. Щотижня на заняттях вчителі розповідали про користь для розвитку дитини повітря, сонячного світла, здорового харчування, про чистоту тіла й одягу, негатив від вживання алкоголю і т. ін. Зверталася увага на купання шкільної молоді у лазні: «З огляду на те ученики ходили в зимових місяцях кілька разів гуртом до парні»⁶⁹. Колишній учень гімназії Омелян Шкляр згадував, що директор навчального закладу Антін Крушельницький дбав про гігієну учнів: «Кожної суботи ходили ми під наглядом професорів купатися до лазні, яка того дня була призначена виключно для нас»⁷⁰.

Учитель гімнастики Яків Кульчицький відзначав, що плекання фізичного виховання серед школярів гімназії здійснювалося через гімнастику та «прогульки». На гімнастику виділялися дві години занять на тиждень, під час яких у шкільних залах учні виконували фізичні вправи за «методом Міллера» (підручник І. Боберського). Влітку та в погідні дні школярі виконували вправи на гімназійному подвір'ї або ж на сусідній з навчальним закладом толоці. Також «забавлялись копаням і ручним мячем». «Прогульки», наскільки це дозволяла погода, відбувалися щосуботи або щонеділі. Школярі збиралися на гімназійному подвір'ї і під керівництвом педагогів здійснювали прогулянки до сусідніх сіл. Під час походу вихованці гімназії здійснювали топографічне обстеження місцевості, вивчали різноманітні легенди та перекази про історичні могили і кургани, збирали матеріали про народне господарювання сіл краю. Зокрема, звертали увагу на «будову терену (скали, яри, потоки), на розміщене сіл, будову домів, спосіб народної господарки, на народний стрій і т. д.». У дорогу вихованці брали «копані мячі, ситківку і крокет». Також на громадській толоці населеного пункту влаштовували різноманітні забави: грали у футбол, перетягували канат⁷¹.

Звернемо увагу на проведені «прогульки» навесні і влітку 1912 р. 20 квітня учні під керівництвом учителів гімназії організували похід через Котиківку до с. Стрільче на т. зв. «Стрілецьку гору», звідти через яр і берег потоку перейшли до с. Серафинці, а поверталися «битим шляхом» до м. Городенки. 27 квітня маршрут пролягав до с. Чернятин, звідти сільською дорогою до с. Глушків, після чого полями вийшли на «снятинський шлях» до м. Городенки. 4 травня на «монастирській толоці» учні займалися тільки забавами. 12 травня «прогулька» тривала тільки до с. Серафинці, за 5 км від м. Городенки. Школярі з учителями гімназії затрималися на леваді над ставом, де відбулася забава. 1 червня відбувся похід до с. Ясенів, звідти на т. зв. «Дуплаву могилу» (1 км за селом), після чого відбулася святкова забава, яка закінчилася о восьмій годині вечора. 8 червня «прогулька» тривала до р. Дністер у с. Семаківці. Вихованці гімназії вийшли о шостій годині ранку, забезпечивши себе харчами на увесь день, йшли через Котиківку і с. Поточище до с. Семаківці. На річці Дністер школярі купалися, веслували на чайках і човнах, проводили забави. Під час цього походу велика увага зверталася на географічне спостереження та обстеження околиці. Повернулися юні мандрівники до м. Городенки пізно увечері. За словами вчителя гімнастики Якова Кульчицького, під час цих «прогулок» діти отримали неабиякі враження і знання про Чернятинську і Стрілецьку гори, звідки побачили мальовничі краєвиди аж до гір Карпат, про вапнякові скали і печери у с. Глушків, про кургани у с. Серафинці і с. Ясенів⁷².

Оригінальністю у навчальному процесі гімназії відзначався «столярський варстат», який в сучасній школі називали б трудовим навчанням. Столярської справи міг навчитися будь-який учень, який виявив бажання у майбутньому займатися цим ремеслом. Учитель Осип Лебідшак відзначав, що «ціль сеї науки була по перше вправляти фізичною працею свої сили, а притім научити цікавих учеників бодай початків пожиточного ремесла, яке давало би їм змогу зайняти ся колись пізнійше в життю пожиточною роботою, врешті зайняти учеників у вільних годинах чимсь пожиточним, аби бездільно не тратили часу». Навчання столярської справи відбувалося двічі на тиждень після обіду з третьої до сьомої години та в п'ятницю або в суботу від четвертої до восьмої години. Навчав

ремесла Іван Барановський, поряд перебували один або два вчителі гімназії. Столярський майстер учив школярів правильно тримати і вести рукою пилку, опісля розпилювати яловий і дубовий матеріал впоперек та повздож. Окрім цього, І. Барановський давав поради щодо нагострювання і наладження різноманітних гнблів, вигладжування обгнбльованого матеріалу. Школярі гімназії зробили 37 полірованих ялових і дубових рам до образів, дерев'яні сходинок до «катедри», таблиці для класних приміщень, лавки для сидіння двох учнів перед шкільними партами, постамент під бюст Тараса Шевченка, п'ять пультів під ноти і кілька топорищ до сокир, розкладний пульт з окуттям для приймальної дирекції гімназії, одну велику етажерку з сімома поперечними переділами на мапи і з двома широкими полицями внизу на образи, глобуси і моделі до рисунків, ще одну подібну поліровану етажерку на п'ятнадцять переділів з широкими полицями для картонних образів, засклену «габлотку» (низько засклена вітрина для експонування різних предметів. – А. К.) на мінерали. Найкращі результати зі «столярського варстату» показали учні I класу Петро Лесів і Михайло Годованець, II класу – Володимир Олесницький і Данило Пісецький, III класу – Микола Баран, Володимир Гафткович, Ярослав Кисілевський, Роман Красножон, Василь Поливкан, Дмитро Сливка, Михайло Смушак і Василь Токарик, IV класу – Микола Баляшук, Дмитро Бандурка, Іван Сандуляк, Василь Савків і Теодор Совик⁷³.

У 1912 р. у навчальному закладі появилася «гімназійна орхестра», переважно смичкова, бо складалася зі скрипок, віолончелі, контрабасу, флейт і кларнетів. Керівником смичкового оркестру з 39 учнів був Вольф Клясмер. Навчання відбувалося у двох відділах щотижнево по три години. Музичний колектив взяв участь в одному «пописі» (дійстві, показі. – А. К.) та двох концертах, влаштованих гімназією з нагоди вшанування Тараса Шевченка і Миколи Лисенка. У репертуарі смичкового оркестру – легкі музичні композиції, впорядковані з народних пісень. На 1913/14 навчальний рік дирекція гімназії планувала закупити духові інструменти. Педагог Михайло Задорожний з цього приводу резюмував: «Отже будемо мати повну орхестру і коли охота і запал учеників не остигне, орхестра гімназійна скоро стане на твердих основах і буде розвивати ся як найкраще»⁷⁴.

Наприкінці 1911/12 навчального року керівництво гімназії запровадило шкільну касу ощадності. Кожен клас мав свою окрему касу, якою орудував виділ з 7 членів. Наприкінці кожного місяця учні-касири кожного класу передавали складені заощаджені кошти секретареві, який через обліковану касову книгу передавав гроші до повітового товариства кредитового у м. Городенка. Вкладені кошти учні не мали права забирати аж до «іспиту зрілості», як виняток – коли школяр залишав гімназію і переходив вчитися в інший навчальний заклад краю. У 1912/13 навчальному році учні п'яти класів зібрали до каси ощадності 85,14 корон, разом з попереднім навчальним роком – 114,19 корон. Цією акцією керівництво і вчителі школи хотіли виховати в учнів ощадливість, яка мала стати складовою піднесення добробуту українського народу: «Тому заздалегідь треба приучувати молодіж до ощадности, треба її навчити уміти цінити вартість гроша, уміти заощадити кожний зайвий сотик. Призвичаюванем молодіжи до ощадности причинюємо ся тим самим до піднесення добробуту народа»⁷⁵.

Українська приватна гімназія мала свою крамницю і книгарню. Гімназійна книгарня розпочала свою роботу наприкінці 1911/12 навчального року. Вона була створена для того, щоб вилучити посередників з перепродажу старих книг, уникнути із закупівлею школярами цих книг небезпеки перенесення інфекційних хвороб до навчального закладу, сприяти невеличкими частинами сплачувати закуплені учнями книги. Як наслідок, вихованці гімназії перестали перепродувати і передчасно збувати куплені у книгарні книги, розуміючи їхню цінність не тільки для себе, але й для молодших колег-школярів. На початку 1912/13 навчального року була відкрита шкільна крамниця, яка під орудою вчителя Андрія Клюка займалася закупівлею у Видавничої спілки українського учительства у м. Коломиї і Союзного Базару у м. Львові педагогічного приладдя та літератури для гімназії⁷⁶.

У 1912/13 навчальному році в шкільному закладі почав діяти невеликий музей. У ньому зберігалися 60 писанок, 255 мідяних, 31 срібна і 10 нікелевих монет, три вишивки, два гердани, одне намисто і одне чічко до капелюха, дві гарматні старовинні кулі, два давні рукописи, три стародруки. В музейній кімнаті зберігалися 60 «образів» – це 20 портретів українських художників, 20 фотографій і малюнків краєвидів та 3 репродукції творів церковного і 17 світського мистецтва⁷⁷.

Керівництво української приватної гімназії долучалося до громадсько-політичного життя краю. Так, директор навчального закладу Антін Крушельницький взяв участь у роботі політичного віча, яке відбулося 21 березня 1913 р. у м. Городенка. Зібрання було організоване місцевими осередками

Української національно-демократичної та радикальної партій. На вічі свій посольський звіт склав Теофіл Окуневський. Доповідь по третьому питанню щодо становища українського шкільництва в Галичині і на Городенківщині виголосив А. Крушельницький. Він зазначив, що на весь Городенківський повіт є лише дві народні 4-класні сільські школи, дев'ять 2-класних і 34 1-класних. У місті Городенка функціонують три польські і одна українська школи, де викладають аж 24 польські вчителі і лише три українські⁷⁸.

Філія товариства «Учительська Громада» у м. Городенка доручила директору української приватної гімназії А. Крушельницькому з початком нового 1913/14 навчального року відкрити український приватний жіночий учительський семінар. Щомісячна оплата за навчання від жителів міста становила 10 корон, а для немісцевих – 15 корон⁷⁹.

На плечі А. Крушельницького було поставлено завдання формувати на Городенківщині кружки (гуртки) Українського педагогічного товариства. Українська приватна гімназія, названа іменем Тараса Шевченка, перебувала під орудою кружка УПТ імені Т. Шевченка, який був головним на території краю в організації українського шкільництва. Щоправда, педагоги української приватної гімназії не мали права входити до керівного ядра кружка УПТ імені Т. Шевченка. Останній делегував своїх представників по селах краю та засновував комітети «Рідної школи». Проте на початках функціонував тільки один такий комітет у с. Вікно Городенківського повіту. Кружок УПТ імені Т. Шевченка планував переоформити статутні документи, заново створити відповідні кружки по селах Городенківщини та заснувати вищу ланку товариства – секцію УПТ – для відповідних осередків Городенківського, Снятинського, Товмачького і Заліщицького повітів з осідком у м. Городенка. Станом на початок грудня 1913 р., кружки УПТ були засновані у таких населених пунктах Городенківщини: ім. Михайла Драгоманова в с. Серафінці (делегати А. Крушельницький і О. Дорожинський), ім. Т. Шевченка в с. Стрільче (А. Клюк і А. Хомик), ім. М. Шашкевича в с. Поточище (О. Дорожинський і П. Лебішак), ім. Т. Шевченка в с. Чернятин (В. Косташук), ім. Т. Шевченка в м. Городенка (А. Хомик і Й. Курцеба), ім. М. Шашкевича в с. Тишківці (М. Крушельницький і О. Тарантюк), ім. Т. Шевченка у с. Вікно (Й. Курцеба і А. Хомик), ім. Б. Хмельницького (?) (О. Дорожинський і О. Лебішак), ім. Т. Шевченка у с. Чортовець (А. Хомик і В. Косташук)⁸⁰.

Антін Крушельницький вважав, що через роботу таких кружків Українського педагогічного товариства по селах краю легше для дітей організувати підготовчі курси перед вступом до української приватної гімназії. Найкраще організація таких курсів виглядала у селах Серафінці, Поточище, в яких діяли 4-класні народні школи, а також у с. Чернятин. Напередодні Першої світової війни планували запровадити підготовчі курси у селах Тишківці, Вікно, Чернятин і в місті Городенка. Врешті-решт, на думку педагога, кружки УПТ мали займатися створенням 4-класних народних шкіл по селах краю.

Антін Крушельницький пропонував утримувати селянські бурси взимку господарям тих місцевостей, діти яких навчаються в українській приватній гімназії: «20 господарів може утримати таку бурсу через цілу зиму з тим, що кождий по черзі дав би удержане молодіжи через один тиждень»⁸¹.

Українська приватна гімназія в м. Городенка вела співпрацю з місцевими осередками товариств «Просвіта» і «Січ». Так, керівництво навчального закладу звернулося з проханням до проводу цих товариств делегувати по одному представникові на розширене засідання комісії для ведення організаційних справ гімназії, яке мало відбутися 13 квітня 1913 р.⁸²

Отже, приватна гімназія Руського (Українського) педагогічного товариства у м. Городенка вважається головною освітньою інституцією українців Городенківщини на початку ХХ ст. Заснування цього навчального закладу було насамперед зумовлене необхідністю збільшення кількості українців, які здобувають середню освіту, та віддаленістю для її здобуття дітьми на території краю (найближчі навчальні заклади такого типу розташовувалися у м. Коломиї та м. Кіцмані). Гімназія була приватною, оскільки українцям не завжди вдавалося домогтися від влади відкриття державних навчальних закладів. Подібні українські приватні гімназії у Східній Галичині почали функціонувати у м. Копичинцях, м. Рогатині і м. Яворові.

За невеличкий проміжок часу існування напередодні Першої світової війни навчальний заклад тричі змінював своє місце перебування – спочатку учні здобували освіту у просвітянському будинку передмістя Котиківка, потім – у приміщенні «Народного дому» м. Городенки, з 1911 р. учні навчалися у новозбудованій міській школі. Набір дітей до гімназії відбувався щороку наприкінці літа через вступні іспити, яким передували підготовчі курси. Українські громадські товариства

краю та небайдужі люди надавали фінансову допомогу на утримання навчального закладу. У 1911 р. гімназія отримала право прилюдності, тобто державою визнано учнівські атестати. Як свідчать звіти дирекції української приватної гімназії, щороку покращувався матеріально-технічний стан навчальних приміщень закладу. Успішно функціонували бібліотека, природничий, «фізикальний», географічний та інші кабінети, а також «столярський варстат». У гімназії був навіть свій учнівський оркестр. Особлива увага зверталася на фізичне виховання учнівської молоді, школярі виконували гімнастичні вправи та здійснювали позаміські прогулянки. Керівництво гімназії запровадило шкільну касу ощадності, орудувало крамницею і книгарнею. У навчальному закладі діяв невеликий музей.

Гімназія мала великий авторитет серед навчальних закладів Східної Галичини, у ній навчалися вихідці не тільки з Городенківщини, але й Коломийського, Снятинського, Печеніжинського, Товмацького, Бучацького, Заліщицького і навіть віддалених Львівського, Бережанського і Зборівського повітів.

¹ У Львові, дня 12 н. ст. липня 1890 р. По испытанъхъ матуральныхъ въ гимназіяхъ всходной Галичины ... [In the city of Lviv on July 12, 1890. After the final exams in the gymnasiums of Eastern Galicia ...], in «Дѣло», 1890, 30 червня (12 липня), ч. 146, с. 1; У Львові, дня 28 н. ст. серпня 1890 р. Завтра починають ся вписы учениковъ до середныхъ школъ [In Lviv on August 28, 1890. Enrollment of students in secondary schools begins tomorrow], in «Дѣло», 1890, 16 (28) серпня, ч. 184, с. 1.

² На порозі до середних шкіл [On the threshold of secondary schools], in «Діло», 1905, 23 марця (5 цвітня), ч. 67, с. 1; 24 марця (6 цвітня), ч. 68, с. 1-2; Більше інтелігенції! [More intellectual elite!], in «Діло», 1905, 8 (21) цвітня, ч. 80, с. 1; Новинки. Вимоги при вступних іспитах до гімназій [Noveltys. Requirements for entrance exams to gymnasiums], in «Діло», 1905, 14 (27) червня, ч. 132, ч. 3, с. 3; Галицькі середні школи в шк. р. 1904 (На підставі справоздання кр. ради шк.) [Galician secondary schools in the 1904 school year (Based on the report of the regional school council)], in «Діло», 1905, 2 (15) липня, ч. 146, с. 1-2; До шкільної молодіжи [To school youth], in «Діло», 1905, 4 (17) липня, ч. 147, с. 1; Новинки. Спростованє похибок [Noveltys. Refutation of errors], in «Діло», 1905, 4 (17) липня, ч. 147, с. 3; О рускі гімназії [About Ukrainian gymnasiums], in «Діло», 1905, 3 (16) вересня, ч. 198, с. 1; Ще про рускі гімназії [More about Ukrainian gymnasiums], in «Діло», 1908, 29 липня, ч. 168, с. 2; 31 липня, ч. 170, с. 12.

³ Новинки. В справі приватної руської гімназії в Городенці... [Noveltys. In the case of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Діло», 1909, 22 (9) липня, ч. 158, с. 3; Письма з краю. З Городенки (Приватна руська гімназія) [Letters from the edge. From the town of Horodenka (Private Ukrainian gymnasium)], in «Діло», 1909, 1 жовтня (18 вересня), ч. 215, с. 2; 5 падолиста (23 жовтня), ч. 245, с. 2; Новинки. На руську приватну гімназію і бурсу в Городенці [Noveltys. To the Ukrainian private gymnasium and bursa in the town of Horodenka], in «Діло», 1909, 15 падолиста, ч. 252, с. 3.

⁴ Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдності розпорядком міністерства просвіти з дня 16. мая 1912 р. Ч. 23.230 за шкільний рік 1911/12. 2. Шкільні вісті [Report of the directorate of the private gymnasium in the town of Horodenka with the Ukrainian language of instruction, which was granted the right of publicity by the order of the Ministry of Education on May 16, 1912. The number is 23.230 for the school year 1911/12. 2. School news], Львів, Накладом Шкільного комітету. 3 друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1912, с. 39-41; Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдності розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти [Report of the directorate of the private gymnasium in the town of Horodenka with the Ukrainian language of instruction, which was granted the right of publicity by the order of the Ministry of Education on May 6, 1913. The number is 16.761 for the school year 1912/13. 2. School news], Львів, Накладом Кружка Українського Педагогічного Товариства ім. Т. Шевченка в Городенці, 1913, с. 3-22; Літопись гімназії [Annals of the gymnasium], in «Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою... за шкільний рік 1911/12», Львів, Накладом Шкільного комітету з друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1912, с. 58-61.

⁵ О. Шкляр, Українська гімназія в Городенці в 1912-1918 рр. (Спомин учня) [Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka in 1912-1918 (Student's memory)], in «Городенщина. Історично-мемуарний збірник», Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег, 1978, с. 145-153.

⁶ І. Курляк, Українська гімназійна освіта у Галичині (1865-1918 рр.) [Ukrainian gymnasium education in Galicia (1865-1918)], Львів, 1997, 222 с.

⁷ В. Стинська, Система шкільництва в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.): Монографія [The system of schooling in Galicia (end of the 19th – beginning of the 20th century): Monograph], Івано-Франківськ, Гостинець, 205 с.

⁸ С. Гелей, *Шкільна освіта в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст.* [School education in Galicia in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century], in «Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки», 2015, вип. 13, с. 30-50.

⁹ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці* [The beginnings of the development of the Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Городенщина. Історично-мемуарний збірник», Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег, 1978, с. 134-145.

¹⁰ М. Кочержук, *Українська державна гімназія в Коломиї 1892–1944* [Ukrainian State Gymnasium in Kolomyia 1892-1944], Коломия, Вік, 304 с.

¹¹ Б. Ступарик (ред.), *Івано-Франківська (Станиславівська) українська державна гімназія. Історико-педагогічний нарис* [Ivano-Frankivsk (Stanislaviv) Ukrainian state gymnasium. Historical and pedagogical essay], Івано-Франківськ, 2000, 350 с.

¹² С. Гелей, А. Прокіп, *На етапі становлення і розвитку гімназійного навчально-виховного процесу. 1909–1914* [At the stage of formation and development of the gymnasium educational process. 1909-1914], in «Ювілейна книга Рогатинської гімназії імені Володимира Великого. До сторіччя заснування 1909-2009», Львів, ЗУКЦ, 2009, с. 24-84.

¹³ *Галицьке шкільництво в шк. р. 1909/10* [Galician schooling in the 1909/1910 school year], in «Діло», 1910, 3 жовтня, ч. 219, с. 1-2; 4 жовтня, ч. 220, с. 3.

¹⁴ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 135.

¹⁵ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 136.

¹⁶ Комітетовий, *Письма з краю. З Городенки. (Заходи коло заложення приватної руської гімназії)* [Letters from the edge. From Horodenka. Events surrounding the opening of a private Ukrainian gymnasium], in «Діло», 1909, 5 липня (22 червня), ч. 145, с. 2; *Літопись гімназії*, с. 58.

¹⁷ Комітетовий, *Письма з краю. З Городенки. (Заходи коло заложення приватної руської гімназії)*, с. 2.

¹⁸ Комітетовий, *Письма з краю. З Городенки. (Заходи коло заложення приватної руської гімназії)*, с. 2.

¹⁹ Комітетовий, *Письма з краю. З Городенки. (Заходи коло заложення приватної руської гімназії)*, с. 3.

²⁰ Д., *Письма з краю. З Городенки. (Віче родичів)* [Letters from the edge. From Horodenka. (Gathering of relatives)], in «Діло», 1909, 16 (3) червня, ч. 129, с. 2.

²¹ *Літопись гімназії*, с. 58.

²² М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 138.

²³ Vigilans, *Письма з краю. З Городенки. (Руський курс приготовляющий. – Освідомлюване загалу. – Польська кирия)* [Letters from the edge. From Horodenka. (Preparatory course for Ukrainians. – Community awareness. – Polish dirt)], in «Діло», 1909, 17 (4) серпня, ч. 180, с. 2.

²⁴ Новинки, *В справі приватної руської гімназії в Городенці пишуть нам ...* [Noveltys. In the case of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka, they are writing to us ...], in «Діло», 1909, 22 (9) липня, ч. 158, с. 3.

²⁵ Новинки, *Просвітно-економічне віче в Чернятині городенського повіта відбуло ся ...* [Noveltys. An educational and economic meeting was held in the village of Chernyatyn, district of Horodenka ...], in «Діло», 1909, 17 (4) липня, ч. 154, с. 3.

²⁶ Vigilans, *Письма з краю. З Городенки. (Руський курс приготовляющий. – Освідомлюване загалу. – Польська кирия)*, с. 3.

²⁷ Vigilans, *Письма з краю. З Городенки. (Руський курс приготовляющий. – Освідомлюване загалу. – Польська кирия)*, с. 3.

²⁸ Vigilans, *Письма з краю. З Городенки. (Руський курс приготовляющий. – Освідомлюване загалу. – Польська кирия)*, с. 3; Новинки, *Утраквістична пошесть* [Noveltys. Utraquist plague], in «Діло», 1909, 14 (1) серпня, ч. 178, с. 2.

²⁹ *Письма з краю. З Городенки. (Приватна руська гімназія)* [Letters from the edge. From Horodenka. (Private Ukrainian gymnasium)], in «Діло», 1909, 1 жовтня (18 вересня), ч. 215, с. 2.

³⁰ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 137-138.

³¹ Обзнакомлений К., *Посвячене і отворенє приватної української гімназії в Городенці* [Consecration and opening of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Діло», 1909, 11 вересня (29 серпня), ч. 200, с. 2.

³² Р. Смеречанський, О. Каглян, І. Миронюк, В. Никифорок, *Віків минулих твердь. Городенківщина в старих документах і світлинах* [The hardness of past centuries. Horodenkivshchyna in old documents and photos], Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2014, с. 134.

³³ Обзнакомлений К., *Посвячене і отворенє приватної української гімназії в Городенці*, с. 2.

³⁴ Обзнакомлений К., *Посвячене і отворенє приватної української гімназії в Городенці*, с. 2.

³⁵ *Літопись гімназії*, с. 58.

³⁶ Обзнакомлений К., *Посвячене і отворенє приватної української гімназії в Городенці*, с. 2.

³⁷ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 139.

- ³⁸ *Літопись гімназії*, с. 58.
- ³⁹ *Письма з краю. З Городенки. (Приватна руська гімназія)*, с. 2.
- ⁴⁰ *Письма з краю. З Городенки. (Приватна руська гімназія)*, с. 2.
- ⁴¹ *Новинки. На гімназію в Городенці прислано ...* [Noveltys. They were sent to the gymnasium in the town of Horodenka ...], in «Діло», 1910, 8 лютого (26 січня), ч. 29, с. 6.
- ⁴² *Письма з краю. На приватну українську гімназію в Городенці зложили в коронах ...* [Letters from the edge. In favor of the private Ukrainian gymnasium in the city of Horodenka, they collected crowns ...], in «Діло», 1910, 13 цвітня (31 марта), ч. 81, с. 7.
- ⁴³ *Виказ зложених жертв. На приватну руську гімназію в Городенці по кінець жовтня 1910 р. зложили (в коронах) ...* [Report of collected donations. At the end of October 1910, money was collected (in crowns) for the development of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka ...], in «Діло», 1910, 19 (6) листопада, ч. 259, с. 9.
- ⁴⁴ *Літопись гімназії*, с. 58-59.
- ⁴⁵ *Письма з краю. З Городенки. (В справі приватної руської гімназії)* [Letters from the edge. From Horodenka. (In the case of a private Ukrainian gymnasium)], in «Діло», 1910, 6 мая (23 цвітня), ч. 98, с. 5.
- ⁴⁶ *Літопись гімназії*, с. 59.
- ⁴⁷ *Конкурси бурс. Виділ філії «Просвіти» в Городенці прийме ...* [Competitions of accommodation facilities. The management of the «Prosvita» branch in the town of Horodenka will accept], in «Діло», 1910, 8 серпня (26 липня), ч. 174, с. 7.
- ⁴⁸ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 139.
- ⁴⁹ *Літопись гімназії*, с. 59.
- ⁵⁰ *Літопись гімназії*, с. 59.
- ⁵¹ *Літопись гімназії*, с. 59.
- ⁵² *Літопись гімназії*, с. 59; М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 139.
- ⁵³ О. Шкляр, *Українська гімназія в Городенці в 1912-1918 рр.*, с. 145.
- ⁵⁴ *Новинки. Народне свято Городеничини* [Noveltys. National holiday of the Horodenka region], in «Діло», 1911, 8 липня (25 червня), ч. 149, с. 4-5.
- ⁵⁵ М. Марунчак, *До початків української гімназії в Городенці*, с. 140.
- ⁵⁶ *Літопись гімназії*, с. 60.
- ⁵⁷ *Літопись гімназії*, с. 60.
- ⁵⁸ *Літопись гімназії*, с. 60.
- ⁵⁹ О. Шкляр, *Українська гімназія в Городенці в 1912-1918 рр. (Спомин учня)*, с. 145.
- ⁶⁰ *Літопись гімназії*, с. 60.
- ⁶¹ *Літопись гімназії*, с. 60.
- ⁶² *Просвіта і школа. Подяка. Управа української прив. гімназії в Городенці складає отсим щирю подяку ...* [Education and school. Gratitude. The administration of the Ukrainian private gymnasium in the town of Horodenka expresses its sincere gratitude], in «Діло», 1912, 10 жовтня (27 вересня), ч. 228, с. 7.
- ⁶³ А. Крушельницький, *Просвіта і школа. Круги У. П. Т. в Городеничині* [Education and school. Circles of the Ukrainian Pedagogical Society in Horodenka region], in «Діло», 1913, 5 грудня (22 листопада), ч. 271, с. 7.
- ⁶⁴ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 3-4.
- ⁶⁵ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 4-5.
- ⁶⁶ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 8-9.
- ⁶⁷ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 9.
- ⁶⁸ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 10-15.
- ⁶⁹ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 16. мая 1912 р. Ч. 23.230 за шкільний рік 1911/12. 2. Шкільні вісти*, с. 39.

⁷⁰ О. Шкляр, *Українська гімназія в Городенці в 1912-1918 рр. (Спомин учня)*, с. 146-147.

⁷¹ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 16; *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 16. мая 1912 р. Ч. 23.230 за шкільний рік 1911/12. 2. Шкільні вісти*, с. 40.

⁷² *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 16. мая 1912 р. Ч. 23.230 за шкільний рік 1911/12. 2. Шкільні вісти*, с. 40-41.

⁷³ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 16-17; О. Шкляр, *Українська гімназія в Городенці в 1912-1918 рр. (Спомин учня)*, с. 145-146.

⁷⁴ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, 1913, с. 17.

⁷⁵ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 18.

⁷⁶ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 19-21.

⁷⁷ *Звіт дирекції приватної гімназії в Городенці з українською викладовою мовою, наділеної правом прилюдности розпорядком міністерства просвіти з дня 6. мая 1913 р. Ч. 16.761 за шкільний рік 1912/13. 2. Шкільні вісти*, с. 21-22.

⁷⁸ *Віча в справі виборчої реформи. Городенка. Дня 21. с. м. було політичне віче в Городенці ... [Meeting on electoral reform. Horodenka. On March 21, a political meeting was held in the town of Horodenka ...]*, in «Діло», 1913, 31 (18) марта, ч. 71, с. 2-3.

⁷⁹ *Урядові вісти. Жіночий приватний учительський семінар в Городенці [Government news. Women's private teacher's seminar in the town of Horodenka]*, in «Діло», 1913, 26 (13) мая, ч. 115, с. 6.

⁸⁰ А. Крушельницький, *Просвіта і школа. Круги У. П. Т. в Городениці [Education and school. Circles of the Ukrainian Pedagogical Society in Horodenka region]*, in «Діло», 1913, 5 грудня (22 падолиста), ч. 271, с. 7-8.

⁸¹ А. Крушельницький, *Просвіта і школа. Круги У. П. Т. в Городениці*, с. 7.

⁸² *Оповістки. До Хвальних Виділів читалень «Просвіти» і Товариств «Січ» городенського повіта [Alerts. To the highly respected branches of reading rooms «Prosvita» and societies «Sich» of the Horodenka district]*, in «Діло», 1913, 9 цвѣтня (27 марта), ч. 78, с. 6.

References

1. Bilshe intelihtentsyi! [More intellectual elite!], in «Dilo», 1905, 8 (21) tsvitnia, ch. 80, s. 1.
2. D., Pysma z kraiu. Z Horodenky. (Viche rodychiv) [Letters from the edge. From Horodenka. (Gathering of relatives)], in «Dilo», 1909, 16 (3) chervnia, ch. 129, s. 2.
3. Do shkilnoi molodizhy [To school youth], in «Dilo», 1905, 4 (17) lypnia, ch. 147, s. 1.
4. Halytske shkilnytstvo v shk. r. 1909/10 [Galician schooling in the 1909/1910 school year], in «Dilo», 1910, 3 zhovtnia, ch. 219, s. 1-2; 4 zhovtnia, ch. 220, s. 3.
5. Halytski seredni shkoly v shk. r. 1904 (Na pidstavi spravozdania kr. rady shk.) [Galician secondary schools in the 1904 school year (Based on the report of the regional school council)], in «Dilo», 1905, 2 (15) lypnia, ch. 146, s. 1-2.
6. S. Helei, Shkilna osvita v Halychyni u druii polovyni XIX – na pochatku XX st. [School education in Galicia in the second half of the 19th – at the beginning of the 20th century], in «Visnyk Lvivskoi komertsinoi akademii. Seria: Humanitarni nauky», 2015, vyp. 13, s. 30-50.
7. S. Helei, A. Prokip, Na etapi stanovlennia i rozvytku himnaziinoho navchalno-vykhovnoho protsesu. 1909-1914 [At the stage of formation and development of the gymnasium educational process. 1909-1914], in «Iuvileina knyha Rohatynskoi himnazii imeni Volodymyra Velykoho. Do storichchia zasnuvannia 1909-2009», Lviv, ZUKTs, 2009, s. 24-84.
8. M. Kocherzhuk, Ukrainska derzhavna himnaziia v Kolomyi 1892-1944 [Ukrainian State Gymnasium in Kolomyia 1892-1944], Kolomyia, Vik, 304 s.
9. Komitetovyi, Pysma z kraiu. Z Horodenky. (Zakhody kolo zalozenia pryvatnoi ruskoi gimnazii) [Letters from the edge. From Horodenka. Events surrounding the opening of a private Ukrainian gymnasium], in «Dilo»,

- 1909, 5 lipnia (22 chervnia), ch. 145, s. 2-3.
10. Konkursy burs. Vydil filii «Prosvity» v Horodentsi pryime ... [Competitions of accommodation facilities. The management of the «Prosvita» branch in the town of Horodenka will accept ...], in «Dilo», 1910, 8 serpnia (26 lipnia), ch. 174, s. 7.
 11. A. Krushelnyskyi, Prosvita i shkola. Kruzhky U. P. T. v Horodenshchyni [Education and school. Circles of the Ukrainian Pedagogical Society in Horodenka region], in «Dilo», 1913, 5 hrudnia (22 padolysta), ch. 271, s. 7-8.
 12. I. Kurliak, Ukrainska himnaziina osvita u Halychyni (1865-1918 rr.) [Ukrainian gymnasium education in Galicia (1865-1918)], Lviv, 1997, 222 s.
 13. Litopys gimnazii [Annals of the gymnasium], in «Zvit dyrektzii pryvatnoi gimnazii v Horodentsi z ukrainskoiu vykladovoiou movoiu, nadilenoio pravom pryliudnosti rozporiadkom Ministerstva prosvity z dnia 16 maia 1912 r. Ch. 23.230 za shkilnyi rik 1911/12», Lviv, Nakladom Shkilnoho komitetu z drukarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1912, s. 58-61.
 14. M. Marunchak, Do pochatkiv ukrainskoi himnazii v Horodentsi [The beginnings of the development of the Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Horodenshchyna Istorychno-memuarnyi zbirnyk», Niu-York, Toronto, Vinnipeg, 1978, s. 134-145.
 15. Na porozi do serednykh shkil [On the threshold of secondary schools], in «Dilo», 1905, 23 martsia (5 tsvitnia), ch. 67, s. 1; 24 martsia (6 tsvitnia), ch. 68, s. 1-2.
 16. Novynky. Na gimnazyiu v Horodentsi pryslano ... [Noveltys. They were sent to the gymnasium in the town of Horodenka ...], in «Dilo», 1910, 8 liutoho (26 sichnia), ch. 29, s. 6.
 17. Novynky. Na rusku pryvatnu gimnazyiu i bursu v Horodentsi [Noveltys. To the Ukrainian private gymnasium and bursa in the town of Horodenka], in «Dilo», 1909, 15 padolysta, ch. 252, s. 3.
 18. Novynky. Narodne sviato Horodenshchyni [Noveltys. National holiday of the Horodenka region], in «Dilo», 1911, 8 lipnia (25 chervnia), ch. 149, s. 4-5.
 19. Novynky. Prosvitno-ekonomichne viche v Cherniatyni horodenskoho povita vidbulo sia ... [Noveltys. An educational and economic meeting was held in the village of Chernyatyn, district of Horodenka ...], in «Dilo», 1909, 17 (4) lipnia, ch. 154, s. 3.
 20. Novynky. Sprostovanie pokhybok [Noveltys. Refutation of errors], in «Dilo», 1905, 4 (17) lipnia, ch. 147, s. 3.
 21. Novynky. Utrakvistychna poshest [Noveltys. Utraquist plague], in «Dilo», 1909, 14 (1) serpnia, ch. 178, s. 2.
 22. Novynky. V spravi pryvatnoi ruskoï gimnazii v Horodentsi... [Noveltys. In the case of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Dilo», 1909, 22 lipnia, ch. 158, s. 3.
 23. Novynky. Vymohy pry vstupnykh ispytakh do gimnazii [Noveltys. Requirements for entrance exams to gymnasiums], in «Dilo», 1905, 14 (27) chervnia, ch. 132, ch. 3, s. 3.
 24. O ruski himnazii [About Ukrainian gymnasiums], in «Dilo», 1905, 3 (16) veresnia, ch. 198, s. 1.
 25. Obznakomleni K., Posviachenie i otvorenie pryvatnoi ukrainskoi gimnazii v Horodentsi [Consecration and opening of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka], in «Dilo», 1909, 11 veresnia (29 serpnia), ch. 200, s. 2.
 26. Opovistky. Do Khvalnykh Vydiliv chytalen «Prosvity» i Tovarystv «Sichyi» horodenskoho povita [Alerts. To the highly respected branches of reading rooms «Prosvita» and societies «Sich» of the Horodenka district], in «Dilo», 1913, 9 tsvitnia (27 marta), ch. 78, s. 6.
 27. Prosvita i shkola. Podiaka. Uprava ukrainskoi pryv. gimnazii v Horodentsi skladaie otsym shchyru podiakui ... [Education and school. Gratitude. The administration of the Ukrainian private gymnasium in the town of Horodenka expresses its sincere gratitude], in «Dilo», 1912, 10 zhovtnia (27 veresnia), ch. 228, s. 7.
 28. Pysma z kraiu. Na pryvatnu ukrainsku gimnazyiu v Horodentsi zlozhyly v koronakh ... [Letters from the edge. In favor of the private Ukrainian gymnasium in the city of Horodenka, they collected crowns ...], in «Dilo», 1910, 13 tsvitnia (31 marta), ch. 81, s. 7.
 29. Pysma z kraiu. Z Horodenky (Pryvatna ruska gimnazii) [Letters from the edge. From the town of Horodenka (Private Ukrainian gymnasium)], in «Dilo», 1909, 1 zhovtnia (18 veresnia), ch. 215, s. 2.
 30. Pysma z kraiu. Z Horodenky (Pryvatna ruska gimnazii) [Letters from the edge. From the town of Horodenka (Private Ukrainian gymnasium)], in «Dilo», 1909, 5 padolysta (23 zhovtnia), ch. 245, s. 2.
 31. Pysma z kraiu. Z Horodenky. (V spravi pryvatnoi ruskoï gimnazii) [Letters from the edge. From Horodenka. (In the case of a private Ukrainian gymnasium)], in «Dilo», 1910, 6 maia (23 tsvitnia), ch. 98, s. 5.
 32. Shehe pro ruski himnazii [More about Ukrainian gymnasiums], in «Dilo», 1908, 29 lipnia, ch. 168, s. 2; 31 lipnia, ch. 170, s. 1-2.
 33. O. Shklier, Ukrainska himnaziia v Horodentsi v 1912-1918 rr. (Spomyn uchnia) [Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka in 1912-1918 (Student's memory)], in «Horodenshchyna Istorychno-memuarnyi zbirnyk», Niu-York, Toronto, Vinnipeg, 1978, s. 145-153.
 34. R. Smerechanskyi, O. Kahlia, I. Myroniuk, V. Nykyforuk, Vikiv mynulykh tverd. Horodenkivshchyna v starykh dokumentakh i svitlynakh [The hardness of past centuries. Horodenkivshchyna in old documents and photos], Ivano-Frankivsk, Lileia-NV, 2014, 200 s.

35. B. Stuparyk (red.), Ivano-Frankivska (Stanyslavivska) ukrainska derzhavna himnaziia. Istoryko-pedahohichnyi narys [Ivano-Frankivsk (Stanislaviv) Ukrainian state gymnasium. Historical and pedagogical essay], Ivano-Frankivsk, 2000, 350 s.
36. V. Stynska, Systema shkilnytstva v Halychyni (kinets XIX – pochatok XX st.): Monohrafiia [The system of schooling in Galicia (end of the 19th – beginning of the 20th century): Monograph], Ivano-Frankivsk, Hostynets, 205 s.
37. U Lvovi, dnia 12 n. st. lypnia 1890 r. Po ispytakh maturalnykh v gimnaziakh vskhōdnoy Halychyny ... [In the city of Lviv on July 12, 1890. After the final exams in the gymnasiums of Eastern Galicia ...], in «Dilo», 1890, 30 chervnia (12 lypnia), ch. 146, s. 1.
38. U Lvovi, dnia 28 n. st. serpnia 1890 r. Zavtra zachynaiut sia vpysy uchenykōv do serednikh shkol [In Lviv on August 28, 1890. Enrollment of students in secondary schools begins tomorrow], in «Dilo», 1890, 16 (28) serpnia, ch. 184, s. 1.
39. Uriadovi visty. Zhinochyi pryvatnyi uchytelskyi seminar v Horodentsi [Government news. Women's private teacher's seminar in the town of Horodenka], in «Dilo», 1913, 26 (13) maia, ch. 115, s. 6.
40. Vicha v spravi vyborchoi reformy. Horodenka. Dnia 21. s. m. bulo politychne viche v Horodentsi ... [Meeting on electoral reform. Horodenka. On March 21, a political meeting was held in the town of Horodenka ...], in «Dilo», 1913, 31 (18) marta, ch. 71, s. 2-3.
41. Vigilans, Pysma z kraiu. Z Horodenky. (Ruskyi kurs pryhotovliaiuchy. – Osvidomliuvanie zahalu. – Polska kyrynia) [Letters from the edge. From Horodenka. (Preparatory course for Ukrainians. – Community awareness. – Polish dirt)], in «Dilo», 1909, 17 (4) serpnia. ch. 180, s. 2-3.
42. Vykaz zlozhenykh zhertv. Na pryvatnu rusku gimnazyiu v Horodentsi po konets zhovtnia 1910 r. zlozhyly (v koronakh) ... [Report of collected donations. At the end of October 1910, money was collected (in crowns) for the development of a private Ukrainian gymnasium in the town of Horodenka ...], in «Dilo», 1910, 19 (6) padolysta, ch. 259, s. 9.
43. Zvit dyrektzii pryvatnoi gimnazii v Horodentsi z ukrainskoiu vykladovoiu movoiu, nadilenoii pravom pryliudnosti rozporiadkom ministerstva prosvity z dnia 16. maia 1912 r. Ch. 23.230 za shkilnyi rik 1911/12. 2. Shkilni visty [Report of the directorate of the private gymnasium in the town of Horodenka with the Ukrainian language of instruction, which was granted the right of publicity by the order of the Ministry of Education on May 16, 1912. The number is 23.230 for the school year 1911/12. 2. School news], Lviv, Nakladom Shkilnoho komitetu. Z drukarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka, 1912, s. 39-41.
44. Zvit dyrektsyi pryvatnoi gimnazii v Horodentsi z ukrainskoiu vykladovoiu movoiu, nadilenoii pravom pryliudnosti rozporiadkom ministerstva prosvity z dnia 6. maia 1913 r. Ch. 16.761 za shkilnyi rik 1912/13. 2. Shkilni visty [Report of the directorate of the private gymnasium in the town of Horodenka with the Ukrainian language of instruction, which was granted the right of publicity by the order of the Ministry of Education on May 6, 1913. The number is 16.761 for the school year 1912/13. 2. School news], Lviv, Nakladom Kruzhka Ukrainskoho Pedagogichnoho Tovarystva im. T. Shevchenka v Horodentsi, 1913, s. 3-22.